

crkva u svijetu

PRINOSI

TEOLOGIJA SAKRAMENATA U PRAVOSLAVNOJ CRKVI (II)

Robert Bočvari

Euharistija kao žrtva

Žrtveni karakter euharistije jasno se može vidjeti već u otaca. Krizostom naglašava da je euharistija uspomena na smrt Kristovu, identična otkupiteljskoj žrtvi. »Mi prikazujemo istu, jednom prikazanu i neiscrpnu žrtvu... Mi ne činimo drugačiju žrtvu od one koju je jednom Veliki Svećenik prikazao, nego uvijek istu. Ili još više: mi vršimo uspomenu na Kristovu žrtvu.«¹ I Ćiril Aleksandrijski piše: »Dok navještamo tjelesnu smrt Jedinorođenoga Sina Božjega i priznajemo njegovo uskrsnuće od mrtvih i uzašašće na nebo, u crkvi obavljamo nekrvnu žrtvu.«² Također je sinoda u Carigradu 1156. god. branila identitet euharistijske žrtve s Kristovom žrtvom na križu protiv Soterija, koji je priznavao samo slikovito obnavljanje i slikovitu uspomenu Kristove krvne žrtve. Izraz »nekrvna žrtva« — često dolazi u liturgijskim tekstovima.

Primjerno općoj soteriološkoj tvrdnji, po kojoj otkupljenje nije bilo samo kroz Kristovo razapinjanje, nego bi ono također djelovalo kroz čitav Kristov život, njegovo rođenje, krštenje, navještavanje, njegovu smrt, uskrsnuće i uzašašće, Pravoslavna Crkva ne naglašava tako jako žrtveni karakter euharistije kao Rimski Crkva. Ona u njemu vidi radije sažetak čitave povijesti spasenja. Pritom se prije svega jako naglašava uskrsnuće, tako da je Grgur Nazijanski mogao označiti euharistiju kao »žrtvu uskrsnuća«. Upravo snaga uskrsnuća daje se vijernicima kroz primanje euharistije.

¹ U Ep. ad Hebr. 10. hom. 17, 3, PG 63, 131.

² Ep. 117 ad Nest.; PG 77, 113.

Liturgija

Liturgija se može slaviti samo jednom dnevno na jednom oltaru. Crkva posjeduje obično samo jedan oltar (samo pojedine ruske crkve imale su više oltara). Ako je prisutno više svećenika, svi skupa koncelebriraju. Svaka je liturgija pjevana i Božja se služba slavi s narodom. Privatna ili tiha misa odavno je nepoznata. U župskoj se crkvi slavi liturgija u nedjelju i zapovjedne blagdane, a u nekim samostanima također kroz sedmicu, tj. svaki dan.

Pravoslavje poznaje četiri liturgijska obrasca:

1. *Liturgija sv. Ivana Krizostoma* obična je liturgija u nedjelje i zapovjedne blagdane. Potječe iz vremena konst. gradske liturgije i još je gotovo ista kao u vrijeme Justinijana II, i s obzirom na misno ruho i ceremonije. (Pravoslavna Crkva ne poznaje nikakve lit. boje.)

2. *Liturgija sv. Bazilija Velikog* upotrebljava se na blagdan sv. Bazilija, u korizmene nedjelje, izuzevši Cvjetnicu, na Veliki četvrtak i Veliku Subotu, na Badnju noć i Sv. tri kralja. Izvana se ona malo razlikuje od lit. sv. Ivana Krizostoma, ali su tihe svećeničke molitve uglavnom duže. Ona potječe od kapadočke samostanske liturgije.

3. *Liturgija sv. Jakova brata Gospodinova* potječe iz antiohijske i jeruzalemske sredine. Slavi se na svečev dan, tj. 23. listopada, ali samo u nekim mjestima. Do nedavno se slavila samo u Jeruzalemu i Zanti. Sada se također slavi u patrijarškoj crkvi u Carigradu, u grčkoj katedrali u Londonu i u ruskom samostanu u Jordanvillu (SAD).

4. *Liturgija blagoslovljenih darova* slavi se srijedom i petkom u korizmeno vrijeme, te u ponedjeljak i srijedu u Velikom tjednu. Sastoji se od Službe riječi i završava pričešću konsekriranih kruhova koji su preostali od prošle nedjelje.

O učestalosti primanja sv. pričesti

U pravilu, pravoslavni kršćanin prima sv. pričest rijetko, obično samo na Božić i Uskrs, te na blagdan sv. Petra i Pavla i blagdan Marijina uznesenja. Crkva je odredila vrlo stroge propise o pripremi za pričest. Post i nemrs moraju trajati najmanje jedan dan prije primanja pričesti, a uzdržanost od pića traje od pola noći. Tako se na taj način ograničilo primanje sv. pričesti samo na one dane koji dolaze na kraju velikih postova.

Pravoslavni pokret za obnovu, tzv. »zoi«, koji se proširio u Grčkoj prije 30-40 godina, i koji ima veliki broj pristaša, ide za tim, da ponovno uvede u običaj što češće primanje sv. pričesti.

Euharistija za bolesnike posprema se u spremištu koje se nalazi na oltaru, u tzv. artoforionu. Taj se euharistijski kruh posveti na Veliki četvrtak i prelije se sv. krvlju. Poslije se taj posvećeni kruh sa sv. krvlju razlomi na komadiće i na toplini se osuši, tako da bi mogao što duže trajati. Kada vjernici pristupaju sv. pričesti, to im se dijeli s umakanjem u neposvećeno vino.³

³ F. Dunkel, nav. dj., s. 452.

Posebnost pravoslavne liturgije

Prvi utisak koji možemo dobiti o istočnoj lit. jest dugotrajnost i raskošnost te liturgije. Dok je latinska liturgija jednostavna, obredi bizantinske liturgije raskošni su i veličanstveni. Cjelokupna uzvišenost, raznolikost i ljepota Božja u njima sja i uz to odsjeva svijest o povezanosti s proslavljenom Crkvom na nebu. »Sad su sve nebeske sile nazočne među nama i nevidljivo sudjeluju u službi Božjoj.«⁴ Otuda se mogu razumjeti toliki zazivi svetaca, posebno Majke Božje. Također i ikonostas izražava tu povezanost.

Liturgija vijerno prikazuje i predstavlja čitavo Kristovo otkupiteljsko djelo. Prema pravoslavnoj soteriologiji, liturgija nije samo uspomena na Kalvarijsku žrtvu ili Posljednju večeru, ona obuhvaća čitav Kristov život. To »hic et nunc« samog ceremonijala ima trajnu simboličku povezanost s nebeskim činima.

U pravoslavnoj liturgiji nalazimo nešto što je gotovo jednako sažetku crkvene nauke, dogmatiku u obliku molitve. Tradicija se što je više moguće iscrpno proširuje. To se može dosta dobro razumjeti ako se ima pred očima stajalište Pravoslavne Crkve od 15. do 19. st.

Liturgija kao zajednička služba Božja

Lako je uočiti da je pravoslavna služba po svojoj biti i obliku služba zajednice. Liturgijski je jezik u pravilu narodni jezik. Sigurno da bizantinsko-grčki i crkveno-slavenski nisu danas govorni jezici, ali oni samoj zajednici nisu posve nerazumljivi. U pravoslavnim misijama bijaše i jest još i danas jedna od glavnih zadaća prijevod liturgije na narodni jezik. Ruskom pokretu na početku ovog stoljeća, koji je težio da zamijeni crkveno-slavenski ruskim govornim jezikom išla je u prilog revolucija. U SAD se mnogo poduzimalo da se uvede u službu Božju engleski jezik, posebno tamo gdje je to bio materinski jezik vjernika.

Pokora (Iv 20, 21 ss)

Izvanjski znak pokore jest ispovijed i odriješnje. Ispovijed se obavlja u crkvi ili negdje drugdje. Ako je moguće ispred ikone. Pravoslavlje ne poznaje ispovjedaonice. Ispovjed se sastoji uglavnom od odgovora na upite ispovjednika. Ulozi ispovjednika pridaje se veliko značenje.

Postoji dvostruki obrazac odrješnje: stariji deprekativni, koji se u grčkoj Crkvi isključivo upotrebljava, i drugi indikativni, koji je 1646. god. uveo u Rusiji Petar Mogila. Ovaj posljednji po svojem obliku sličí latinskom obrascu: »ego te absolvo«. Androutsos naglašava, da deprekativni obrazac odgovara više »duhu Pravoslavne Crkve koja nikada ne uzdiže duhovni stalež iznad običnih vjernika«.⁵

⁴ Lit. Posvećenih darova, nav. Timothy Ware, *The Orthodox Church*, Harmondsworth, 1967, str. 270.

⁵ Dogmatike, grčki, Athen, 1907, nav. Heiler, nav. dj., str. 268.

Uvjeti za primanje sakramenta pokore

Matzew drži⁶ da je nužno potrebno: a) iskreno pokajanja za grijeh; b) čvrsta odluka popraviti se i nastojati činiti dobra djela; c) pouzdanje u Božju milost i d) usmeno priznanje teških grijeha.

Tko namjerno ispusti jednu od tih spomenutih točaka, prima »kaznu umjesto otpuštanja, osudu umjesto oslobođenja, prokletstvo umjesto blagoslova«.⁷

Milosni učinak: otpuštaju se grijesi i sve kazne, bilo vremenite ili vječne. Epitimija (pokora) koju određuje svećenik — npr. postovi, molitve, kod teških grijeha uskraćivanje pričesti — služi samo kao vježba za penitenta, a ne kao oprostjenje vremenitih kazna.

Katoličko učenje o zadovoljštini za grijeh, oprosti, bogatstvo zasluga Krista i svetaca — sve je to privremeno našlo pristup i u pravoslavlju. Patrijarsi su i biskupi u 18. st. običavali podjeljivati oproste kao i papa. 1727. bilo je na jednoj sinodi u Carigradu određeno tko bi smio davati oproste. (Naravno, pravoslavlje se uvijek borilo protiv papinskog monopola na oproste.) Ipak, sadržaju oprosta nije se u Pravoslavnoj Crkvi davalo veliko značenje. Danas se sasvim zabacuje učenje o vremenitim kaznama za grijeh. Doista, katoličko tumačenje o zadovoljštini nije nikada u pravoslavlju našlo neki dublji korijen.

Djelitelji su sakramenta pokore biskupi i svećenici (Mt 18, 18).

Krajem antike, odnosno na početku srednjega vijeka djelitelji pokore bili su većinom monosi, poznati po svetosti. Ta praksa teče paralelno s cvjetanjem monaštva. U vrijeme ikonoklasta ispovjednici su bili gotovo samo monasi. Tako piše također i Simeon Novi teolog († 1041) o monaškom karizmatičkom vodstvu u ispovijedi, i brani ga.⁸ Simeon Solunski, naprotiv, pobija tu praksu.⁹ Bazilije je Veliki o tome pitanju dosta jasno zabilježio: »Nužno je priznati grijeh onima kojima je povjerena ekonomija Božjih sakramenata.«¹⁰

Svećeničko ređenje

Ustanovljenje hijerarhije: Lk 6, 13; Mt 28, 19 ss; Mk 16, 15 ss; Iv 20, 21 ss.

Dokazi za opstojnost svećenstva: Dap 14, 23; I Tim 4, 14; Tit 1, 5.

Vidljivi znak: polaganje ruku, molitva. *Milosni učinak:* zaređeni je sposoban za službu u svetim činima.

Sakramenat svećeničkog reda ima tri stupnja: đakonat, svećeništvo i biskupstvo. Prije đakonata se primaju neke druge službe: služba čitača, psalmiste, svječonoše, vratara. Stara je Crkva poznavala i đakonise, koje su imale dostojanstvo đakona. U Rimu se za njih zna do 5., a u Grčkoj do 12. stoljeća.

⁶ M., Die Sakramente der Orth. Kath. Kirche des M. Landes, Berlin, 1898, str. CXXXVI s.

⁷ Nav. dj. str. CXXXVII.

⁸ PG 95, 283 ss.

⁹ Resp. ad Gabriel. Pent. PG 155, 861.

¹⁰ Rog. brev. tract. 288; PG 31, 1284.

Tri stupnja sakramenta reda razlikuju se po tome, što »đakom služi pri vršenju sakramenata, dok ih svećenik vrši ovisno o biskupu, a biskup, konačno, ne samo vrši sakramenat, nego ima također vlast polaganja ruku i time drugima dijeliti milosne darove vršenja sakramenata.«¹¹

»Svećenički red je od Boga ustanovljeni obred, u kojemu se po molitvi i biskupskom rukopoloženju izabranom kandidatu dijele božanske milosti te se uvodi u jedan od tri svećenička stupnja.«¹²

Sakramenat je svećeničkog reda neponovljiv. Apostolski kanon, br. 28 uči: »Ako bilo tko po drugi put primi Kiriotoniju (dakako istoga stupnja), taj neka bude lišen svojega duhovnog dostojanstva.«

Što se tiče ređenja shizmatika i heretika nailazimo na iste nejasnoće kao i kod drugih sakramenata. Od 1700. do 1850. god. Grci su sve klerike latinskoga obreda ponovno redili. Danas se priznaju rimska i starokatolička ređenja; anglikanska priznaje većina Crkava bizantinskog obreda, osim ruske.

Djelitelj je ređenja obično jedan biskup koji ima apostolsko nasljedstvo; biskup, međutim, mora biti zaređen od dvojice ili više biskupa.

Pravoslavni se kler dijeli na oženjeni i neoženjeni kler, odnosno svećenici-monasi. Poslije đakonskog ređenja ženidba nije više moguća. Oženjeni se ljudi mogu također rediti za đakone ili svećenike.¹³ Ako jednom svećeniku umre žena, on se ne može više ženiti. Biskupi su uvijek svećenici-monasi. (To je propisano na trulanskoj sinodi, kanon 12.)

Ređenje se dijeli za vrijeme sv. mise kod oltara ovim redom: pjeva se himna i hvalospjevi; đakon kleči i biva rukopoložen. Slijedi molitva: »Božja milost koja uvijek liječi slabosti i koja učvršćuje nejake neka podijeli ovom pobožnom đakonu sakramenat svećeništva po rukopoloženju.« Zatim Kyrie eleison i molitva. (Čitavo to vrijeme biskup drži svoje ruke nad glavom ređenika.) Slijedi molitva vjernika i dodjeljivanje štole. U tom času prisutni narod usklikne: »Axios«.

Kod svakog od triju spomenutih posvećenja prisutni na određenom mjestu kliču »Axios« i time potvrđuju prijem kandidata u dotičnu službu. — Što se dešava kad oni kliču »Anaxios« — to nije jasno, Činjenica je da se to tijekom ovoga stoljeća nekoliko puta dešavalo u Carigradu i Grčkoj, ali bez uspjeha. Mnogi su teolozi mišljenja da u ovom slučaju ređenje ne bi bilo valjano.

Ženidba

Ustanovljenje: u raju zemaljskom, Post 1, 27 s; božanski karakter sakramenta: Mt 19, 4-6; Efž 5, 31s.

Vanjski znak: voljni pristanak na ženidbu, blagoslov svećenika.

Milosni učinak: milost sjedinjenja muža i žene i kršćanski odgoj djece.

Brak je slika saveza između Krista i Crkve.

¹¹ Philaret Kat., ib.

¹² Androustos, nav. Jugie, nav. dj., str. 398.

¹³ 1. ök. Konzil, can. 3; 6. ök. Konzil, Can. 3, 6, 18.

Početak 19. st. u pravoslavlju je prevladavalo mišljenje da ženidba nije sklopljena od samih bračnih drugova, nego da se sklapa po blagoslovu svećenika. Katoličko shvaćanje ženidbe danas je sasvim potisnuto, jer da ono vodi »građanskoj ženidbi« (Malinovskij).

U svakom slučaju, sakrament se ženidbe ne dijeli samo svećeničkim blagoslovom, nego također voljnim pristankom obaju partnera.

Prije 19. st. bilo je gotovo općenito usvojeno katoličko shvaćanje s obzirom na podjeljivanje sakramenta ženidbe. Usp. Simeon Solunski: »Biskup je nadležan da blagoslovi ženidbu, ali to može biti dopušteno i svećeniku, jer je ovaj blagoslov samo obred, koji ne pripada podjeljivanju sakramentalne milosti.«¹⁴

Ženidba se već u vrijeme otaca blagoslivala, i vrijedila je kao misterij.¹⁵ Prema Mt 19, 19 i I Kor 7, 10s, ženidba je nerazrešiva. Rastava se može dopustiti samo u nekim posebnim okolnostima, kao npr. brakolomstvo (usp. Mt 5, 23; 19, 9).¹⁶

S inovjercima se može dopustiti ženidba ako se obeća da će djeca biti odgojena u pravoslavnoj vjeri.

Pravoslavna Crkva dopušta drugu i treću ženidbu, ali je svaka daljnja ženidba kanonski zabranjena.

Bolesničko pomazanje

U Evanđeljima, osim možda Mk 6, 13, ne postoji doduše izričito mjesto o bolesničkom pomazanju, ali se božansko ustanovljenje sakramenta može izvesti iz Jak 5, 14. Izvanjski je znak za ovaj sakrament pomazanje posvećenim maslinovim uljem i molitva sedmorice svećenika. Milosni je dar dvojak: prvo ozdravljenje od tjelesne bolesti, ali ne u medicinskom smislu, nego u smislu da sakrament ništi uzrok svake bolesti i grijeh, te bodri bolesne; drugo, uništenje grijeha i kazna za grijeh. »Ulje je slika Božjeg milosrđa i dijeli se za spasenje i posvećenje onih koji se odvrte od grijeha. Uljem se brišu grijesi, olakšavaju se bolesti i pomazanik biva ispunjen svetošću.«¹⁷

Sveto se pomazanje u Pravoslavnoj Crkvi razumije uistinu kao bolesničko pomazanje, a ne kao sakrament umirućih. Ono se često daje i zdravima. »Sveto je ulje... — kao jedan od sedam misterija apsolutno nužno za bolesnike... — nužno i za svakog vjernika koji želi pristupiti plodonosnim tajnama (euharistiji) ili, radije, za svakog grešnika koji je izvršio kanonsku pokoru (epitimiju) i koji se priprema za sv. pričest.«¹⁸

¹⁴ PG 1, 55, 509 D.

¹⁵ Usp. Joh. Chrysos., In Gen. hom. 48, 6; PG 54, 445.

¹⁶ Usp. također u Gordillo, nav. dj. str. 166, bilješka 3. Tu su navedeni različiti razlozi za dopuštanje braka koji su potvrđeni od patrijarhata u Carigradu i od sinoda u Moskvi.

¹⁷ Symeon von Thess., De sacr. PG 155, 179 C.

¹⁸ Isti, Resp. ad Gabriel. Pentap. 72 PG 155, 932.

Obred bolesničkog pomazanja predviđen je doduše sa sedam svećenika, ali ga može obaviti i jedan svećenik. Pomazanje može biti u crkvi ili kod kuće.

Od 13. do 15. st. može se također dokazati i pomazanje mrtvih. Taj je običaj ukinuo patrijarh Nicefor II (1260-61). Simeon ga je Solunski, međutim, držao opravdanim i osporavao je samo njegov sakramentalni karakter.

Osvrt

Iz gornjih bismo navoda možda još jednom mogli uočiti dvije stvari: prvo, da se Istok i Zapad, bez sumnje, temelje na istoj tradiciji i pozivaju na iste oce; drugo, da je s obzirom na opseg zajedničkih dogmatskih postavki međusobno neslaganje dviju Crkava baš na teološkom području jako veliko. To je neslaganje drugačije naravi od razlika koje se odnose na protestantsku teologiju. Protestanti i katolici postavljaju tako reći ista pitanja, ali su im odgovori različiti. U pravoslavlju, naprotiv, nisu samo odgovori različiti nego ni sama pitanja nisu ista kao ona na Zapadu. Bilo bi sigurno vrlo površno otkloniti tu različnost tumačenjem da je zapadnjak po mentalitetu juridičan, a istočnjak mističan. — Kako bi se, dakle, mogle protumačiti razlike teološke koncepcije i velike poteškoće na koje nailazi zapadnjak dok se bavi pravoslavnom dogmatikom?

1. Na istočnu su teologiju u prošlosti utjecale najrazličitije struje, te se pri tome nije razvijala samostalna, životvorna i moderna teologija. — Mislim da nije previše ako se kaže, da je Istočnoj Crkvi potrebno određeno prilagođivanje modernoj teologiji, a prije svega da joj je potrebna samostalna teologija, koja bi blago pravoslavne tradicije učinila pristupačnim 20. st. U prošlosti je u Ist. Crkvi, može se kazati od pada Carigrada, nedostajala upravo ta teološka samostalnost. Crkva je u osmanlijskom carstvu, zbog svojega teškog položaja, bila prisiljena da se spašava čuvanjem i zaštitom tradicije. Ona si nije mogla dopustiti nikakvu slobodnu diskusiju, nikakve eksperimente; nije mogla u slobodnim visokim školama razvijati znanstvenu teologiju.

Pa ni u Rusiji, koja je od 15. st. bila pod kršćanskim vladarima nije se razvijala nikakva samostalna teologija do posljednjih godina 19. st. Sve je bilo ovisno od zapadnjačkih strujanja. »Treći Rim« nije nikada u teološkom smislu uspio postati drugi Bizant. I danas su, na žalost, nepovoljni uvjeti razvitka teoloških nauka.

2. Istoku je nepoznat zapadnjački crkveni centralizam. Pravoslavlje je obitelj autonomnih i autokefalnih Crkava. Okuplja ih samo svijest zajedničkog vjerovanja. Ali, iako vlada suglasnost u doktrinarnim stvarima, ipak svaka Crkva ima pravo postaviti različite formulacije, i može se ravnati prema različitim načelima (usp. npr. priznanje sakramenata izvan Crkve). Svaka Crkva može kao samostalna zajednica zauzeti svoje stajalište sve dok ne bi povrijedila nadregionalne obvezatne odredbe. U mnogim stvarima u pravoslavlju postoji nada da će ta pitanja riješiti svepravoslavna sinoda koja se već odavno očekuje. Ali ni ona, ako uopće do nje dođe, neće moći nametnuti pojedinim Crkvama odredbe, i bit će

vrlo teško uskladiti različite struje. Ali ne samo da je pojedinim Crkva-
ma dopušten tako širok prostor u formulacijama i shvaćanjima, nego je,
kao što smo vidjeli, to dopušteno i pojedinim teolozima.

3. Zapad je sklon da svoju teologiju smatra općevažećom. Na žalost,
zapadnjačkoj je teologiji svojstveno preveliko povjerenje u njezine for-
mulacije i njihovu vrijednost. U pregledu literature, koja na Zapadu
postoji o pravoslavnoj dogmatici, u mnogim stvarima nailazimo samo na
usporednu teologiju. Pravoslavno se shvaćanje mjeri prema skolastici.
Međutim, skolastička teologija nije najbolji mogući, vječno nenadmašiv
i za sve jednako shvatljiv način formuliranja. Ona je vremenski uvjeta-
vana i bitno prožeta srednjim vijekom, razdobljem koje pravoslavni
svijet ne poznaje.

Pokojni partijarh Maksim IV iznio je pred centralnu komisiju II vat.
sabora nekoliko točaka koje jasno odražavaju raspoloženje istočnjaka
prema tomizmu.¹⁹ Prvo, tomistički sustav, kaže on, nema nikakvo opće
značenje, budući da Istok ima drugačiju teologiju; drugo, tomistička se
terminologija ne može uvijek uskladiti s istočnom terminologijom (npr.
materia, forma, ex opere operato); treće, Tomi se ne smije davati veća
važnost nego ocima; četvrto, Toma je prihvaćao predrasude svojih suv-
remenika o istočnjacima; peto, skolastika je sputala Tomu.

Šanse koje posjeduje Pravosl. Crkva na temelju svoje prilagodivosti i
svojega čuvanja otačke predaje možda su upravo danas vrlo velike. U
skladu sa svojom ekleziologijom, Ist. je Crkva već na početku ekumen-
skog pokreta uzela jak udio u tom pokretu i uzima ga još i danas, iako
su se katkada pokazale i suprotne struje.

Rimski se katolicizam i pravoslavlje, sasvim sigurno, upravo na području
sakramenata mogu međusobno obogatiti i izgrađivati. Pri tome bi Kat.
Crkva možda mogla naučiti da različite dogmatske formulacije nužno ne
narušavaju jedinstvo, jer, s jedne strane, postoji također hijerarhija
vjerskih istina i, s druge, jer su dogmatske formulacije vezane na vri-
jeme i na ličnost onoga koji ih stvara. O tome bi pri iznošenju vjerskih
postavki morala voditi računa cijela Crkva.

¹⁹ Usp. Žužek, *Aspekte des Sakramentenrechtes des Christl. Ostens u Con-
cilium 4/1968.*